BORIS DEŽULOVIĆ

TKO JE TAJ ČOVJEK?

Izvještaj o jednoj mogućnosti

Laguna

Copyright © 2025, Boris Dežulović
Copyright © ovog izdanja 2025, LAGUNA

TKO JE TAJ ČOVJEK?

Sadržaj

13 BOG

21 PRVI DIO

23 12.44
25 Anna
43 12.31
45 Gustl
62 12.36
63 Lena
90 12.39
92 Sibila
103 12.43
104 Ritter
117 12.44
122 Ernst
141 12.45
144 Karl

171 MAX

197 DRUGI DIO

199 20.22
201 Izolda
229 21.48
230 Mathilde
244 23.50
245 Amaryllis
259 04.45
261 Butterfly
283 05.12
285 Otto
298 05.31
299 Netta
317 05.49

I EPILOG

III Fred
XVII Renate

O AUTORU

Za Rosu,
bez čije bi se ljubavi i strpljenja
ova priča svejedno dogodila,
ali nikad ne bi bila zapisana.

Ljeto nas je iznenadilo, došavši preko Starnbergersee
s pljuskom kiše; zastali smo pod kolonadom
a zatim produžili po suncu, u Hofgarten;
pili smo kavu i razgovarali cijeli sat.
Bin gar keine Russin, stamm' aus Litauen, echt deutsch.

T. S. Eliot, *Pusta zemlja*, 1922.

BOG

Načelo kauzalnosti spoznajnog svijeta u ono je vrijeme još bilo poznato kao Laplaceov demon ili Laplaceov genij. „Sadašnje stanje svemira možemo smatrati posljedicom njegove prošlosti i uzrokom njegove budućnosti. Intelekt koji bi u određenom trenutku znao sve sile koje pokreću prirodu, i položaje svih čestica od kojih se priroda sastoji, ako bi bio dovoljno golem da te podatke podvrgne analizi, jednom bi formulom mogao obuhvatiti kretanja svih najvećih tijela u svemiru i njegovih najsitnijih atoma; za takav intelekt ništa ne bi bilo neizvjesno, i budućnost, baš kao i prošlost, mogla bi biti prisutna pred njegovim očima", u svom je *Filozofskom eseju o vjerojatnosti* iz 1814. napisao francuski fizičar i matematičar Pierre Simon Laplace, priznat kao otac znanstvenog determinizma.

Protufrancusko raspoloženje nakon Prvog svjetskog rata bilo je razlogom što su njemačke katedre fizike tridesetih godina dvadesetog stoljeća jedva dočekale dokaze da rodonačelnik determinizma ipak nije jedan Francuz. Dogodilo se to zahvaljujući jugoslavenskom fizičaru Stanku Hondlu, rektoru Sveučilišta u Zagrebu, koji je 1934. upozorio kolege iz Njemačke kako je do formule svemira više od pola stoljeća prije Laplacea došao jedan isusovački svećenik iz Dubrovnika – astronom, matematičar i filozof Rugjer Josip Bošković.

Još 1758. godine Bošković je prvi pretpostavio *sveznajući intelekt* koji bi, „spoznavši zakon sila, te položaj, brzinu i smjer svih točaka u zadanom vremenu, mogao predvidjeti sva nužna buduća stanja i pojave u prirodi koje o njima ovise, i tako

proricati događaje". „Jednim jedinim lukom opisanim od bilo koje točke u kontinuiranom vremenu, ma kako kratkom, a dovoljno razumljivim tom umu, mogao bi odrediti sve ostale poteze te kontinuirane krivulje, koja se s jedne i druge strane proteže u beskonačnost", zapisao je Bošković u svojoj *Teoriji prirodne filozofije*.

U čast biološkog oca znanstvenog determinizma ta je „kontinuirana krivulja" u njemačkoj stručnoj literaturi tridesetih godina preimenovana u Rugjers Schicksalsseil, a autoritet katedri Arische Physik nacističke Njemačke, najnaprednije znanstvene sile onog vremena, upisao je Rugjerovo uže sudbine u rječnik teorijske fizike. Boškovićev kontinuirani, neprekinuti lanac uzroka i posljedica fizičkog svijeta nazvan je tako po motivu iz prvog prizora Führerove omiljene opere *Sumrak bogova*, veličanstvenom finalu Wagnerove kanonske tetralogije *Prsten Nibelunga*, u kojemu su za Stablo svijeta privezane dugačke zlatne níti od kojih tri suđenice norne – Prošlost, Sadašnjost i Budućnost – pletu Uže sudbine i iz njegova „vječnog znanja", *ewiges Wissen*, proriču događaje i čitaju usud Valhalle.

U Wagnerovoj operi Uže sudbine napuklo je kad je kralj bogova Wotan odlomio granu kako bi istesao svoje koplje, zbog čega se Stablo svijeta osušilo: trodimenzionalno vrijeme više nije bilo „prisutno pred očima" norni i Budućnost nije mogla „odrediti sve ostale poteze te kontinuirane krivulje". U stvarnom pak, fizičkom svijetu Isaaca Newtona – onome s druge strane kazališne zavjese – Rugjerovo uže sudbine napuklo je četvrt stoljeća nakon Wagnerove opere, kad je granu Newtonova Stabla svijeta odlomio njemački fizičar i münchenski đak Max Planck, istesavši od nje sitni paketić energije, svoj slavni *quantum*, i postavivši tako temelje kvantne fizike.

Vječno znanje spoznajnog svijeta više nikad neće biti isto. Još četvrt stoljeća kasnije, 1925., drugi će jedan njemački fizičar

i münchenski đak, Werner Heisenberg, reinterpretirati Planckovu tezu i udariti temelje kvantnoj mehanici, dokazavši uskoro kako Laplaceovu „formulu kretanja svemirskih čestica“ nije moguće izračunati, jer ih je za točno mjerenje položaja i brzine potrebno vidjeti, dakle *osvijetliti*, za što je neophodan onaj Planckov kvant, demon koji će brzinu i putanju čestica istodobno i nužno promijeniti na način koji je nemoguće predvidjeti. Heisenberg je tako teorijskoj predodređenosti svemira suprotstavio svoj slavni Princip neodređenosti: što smo bliži spoznaji točnog položaja čestice, to je nepredvidljivija njena brzina, što je više moguće precizno izračunati brzinu čestice, to je manje moguće precizno izračunati njen položaj. One Boškovićeve „smjerove svih točaka u zadanom vremenu“ – kojima bi se „moglo predvidjeti sva nužna buduća stanja i pojave u prirodi koje o njima ovise“ – nemoguće je utvrditi a da se na njih istovremeno ne utječe.

Osvijetljena krivulja pobjegla je tako spoznaji, dokinuta je ona „sloboda determinacije“ koju je Bošković u jednoj fusnoti tumačio ljudskom umu zavodljivom „mogućnošću napada na prirodni sklad“, i Rugjerovo *zadano vrijeme* raspalo se i prije nego što je Uže sudbine dobilo njegovo ime: níti su konačno i nepovratno popucale uz zvukove oboe, flaute i klarineta, „Es riss!“, vrisnule su Wagnerove norne praćene gudačima, „Es riss!“.

Iste godine kad je Heisenberg pisao svoju reinterpretaciju Plancka i skicirao temelje kvantne mehanike, američki je astronom Edwin Hubble pomoću Hookerovog teleskopa, tada najvećeg na svijetu, promatrao pulsirajuće cefeide u spiralnoj maglici Andromede i izračunao kako su previše daleko da bi bile dijelom Mliječne staze. Njegovi proračuni konačno su potvrdili pretpostavku kako nije riječ o nebuli u sastavu naše galaksije, već o potpuno novom i zasebnom „zvjezdanom sustavu“ milijun svjetlosnih godina izvan nje, što je bilo u suprotnosti s

kanonom Pierrea Laplacea i tada uvriježenim mišljenjem kako je cijeli svemir zapravo samo jedna divovska *mliječna staza*. Hubble je zaključio kako pored naše galaksije postoji još nebrojeno mnogo takvih *island universes*, „otočnih svemira" sličnih našem, i čovjekov um prvi put je otišao dalje od vlastite galaksije, otkrivajući potpuno nove svemirske arhipelage.

Osim što je tako potvrdio ono što je u svojoj *Općoj povijesti prirode i teoriji neba* još 1755. naslutio Boškovićev suvremenik Immanuel Kant, Hubble je uskoro dokazao da galaksije izvan Mliječne staze umiču spoznaji na gotovo heisenbergovski paradoksalan način, bježeći ljudskom oku sve većim brzinama što su na većoj udaljenosti od njega: otkrivši da se svemir u stvari izotropno širi, Hubble je rastvorio put teoriji Velikog praska, i nesretni Laplace još je jednom izguran iz kanona.

Onda je došao treći münchenski đak. „And now comes Einstein with a notion—/ Not yet quite clear/ To many here—/ That's there's no time, no space, no motion,/ Nor rathe nor late,/ Nor square nor straight,/ But just a sort of bending-ocean", predstavit će ga engleski pjesnik Thomas Hardy u svojoj duhovitoj pjesmi *Drinking song*. Albert Einstein teško se mirio s Heisenbergovom neuhvatljivom i nepredvidivom slučajnošću čestica svemira. Bio je uvjeren u postojanje sveobuhvatne determinirane stvarnosti s točno ustanovljenim položajem i brzinom čestica, tumačeći kako to što nam kvantna priroda svjetlosti ne dopušta da ih vidimo i mapiramo ne znači da one ne postoje, pa će 1926. – pretpostavljajući da bi krivulje i nîti Rugjerova užeta mogle i morale biti spoznatljive teoretskom sveznajućem intelektu – izreći svoj glasoviti sud: „Bog se ne kocka."

Za tu stvar, za kockanje sa sudbinom svemira, trebao je neki mnogo manje *znajući intelekt*. Ili barem dovoljno *neznajući* da ga zavede nedohvatljiva „mogućnost napada na prirodni sklad".

Četvrt stoljeća kasnije, ne znajući za još uvijek klasificirana istraživanja i rezultate arijevske fizike iz kasnih tridesetih,

austrijsko-irski fizičar Erwin Schrödinger izložio je jednadžbe koje sugeriraju postojanje *multiverzuma* – više paralelnih Hubbleovih „otočnih svemira“ i Einsteinovih „savijenih oceana“ s jednako toliko različitih stvarnosti i njihovih historija, koje ne funkcioniraju kao alternative, već se događaju istovremeno. Čovjekov um konačno je tako otišao dalje od vlastitog svemira.

Na stotu obljetnicu Heisenbergova začeća kvantne mehanike švicarski fizičar i filozof Claude Battistelli u svom će eseju *Omča sudbine* metaforički primijetiti kako je temeljni problem čovjeka u tome što „njegovi zemaljski bogovi grane Stabla svijeta sijeku kako bi izradili *koplje*, umjesto *kućice na drvetu*“. Iz davnog Heisenbergova principa – po kojemu o beskonačnim nîtima Rugjerova užeta možemo znati točno onoliko manje koliko ih dobro možemo vidjeti i precizno izmjeriti – Battistelli će razviti svoj paradoks historijske kauzalnosti: „Što više budemo mogli znati o uzrocima budućnosti svijeta, manje ćemo moći znati o posljedicama njegove sadašnjice; što više budemo znali o svojoj budućnosti, manje ćemo znati o svojoj prošlosti. Najveće historijske događaje i najmanje svakodnevne slučajnosti prošlog vremena nemoguće je *osvijetliti* i *vidjeti* a da se na njih istovremeno ne utječe.“

Vrijeme svijeta isječeno je tako i podijeljeno na prošlost, sadašnjost i budućnost, uplašene suđenice očajnički su komadima pokidanog užeta vezivale svoja tijela, „Zu End’ ewiges Wissen“, objavile su praćene dramatičnom bas trubom, „to je kraj vječnog znanja“, jecale su ispraćene zvukovima flugelhorna, fagota i violina, „mudraci više ništa ne javljaju svijetu“.

Tri norne tiho su potom nestale pod zemljom, a slabašni odsjaj umiruće vatre iz dubine pozornice polako se gubio u zori novog dana.

Svanuo je prvi čin.

PRVI DIO

12.44

Profesor kaže da svako događanje biva samo jednom i nikad se ne ponavlja, ali kad bih jednog dana imala moć da se krivuljom prijeđenog života vratim unatrag osvijetliti ta događanja, i kad bih iz spoznate budućnosti mogla izabrati i nepovratno promijeniti samo jedan trenutak, jedan jedini, bio bi to jedan od onih prije kojih je još prerano za bilo što, a nakon kojih je već kasno za sve, bio bi to upravo ovaj trenutak, ovaj sad, ovaj ovdje.

Pamtim svijet kakav je bio u času kad je to rekla. Pamtim sitni madež iznad njene lijeve obrve i sazviježđe Kasiopeje koje joj se jasno ocrtavalo u šarenici oka, pamtim svako od šest zvona večernjeg Angelusa s tornjeva Teatinske crkve i svaki prozor Brienner Straße, posljednje ljetno nebo u njima i uplašeno sunce što se tiho spuštalo na grad, poput crvenog cepelina privezanog za obelisk kralja Ludwiga, pamtim gospođu u davnozelenom kaputu i njena dječja kolica puna nepotrošenog novca, kljaste ruke prodavača poslijepodnevnih izdanja novina i umorni bavarski naglasak masnih crnih naslova, „Nove Vladine mjere!“, „Kahr suspendira Zakon o zaštiti Republike“,“ „Nacionalisti traže raspuštanje Reichstaga!“, „Italija se povlači s Krfa!“, „Prvi dan britanskog mandata za Palestinu!“, „Umro Sebastian Hofmüller!“, mogu i danas ponoviti sve naslove toga dana i detaljno mapirati svijet kakav je bio kad je sveti Kajetan odzvonio šesti put, *Bitte für uns, heilige Mutter Gottes*, pamtim raskošne kajzerske brkove konduktera koji je s kožnom torbom stajao na vratima zelenog tramvaja broj tri s velikom bijelom tablom „Hauptbahnhof–Odeonsplatz–Schwabing–Nordfriedhof“, *svi*

tramvaji u Njemačkoj voze od kolodvora do groblja, i pamtim prazna lica putnika među kojima je nestala u sljedećem času, onom prije kojega je još bilo prerano, a poslije kojega je dugačka sjena crnog obeliska već počela nadirati niz ulicu, poput sporog, prijetećeg vala mulja pred biblijsku poplavu i kraj.

Bio je to jedan od tih trenutaka, samo jedan od beskonačno dugačkih trenutaka u krivuljama naših beskonačno kratkih života, tek zrno u pješčanom satu, onaj pjesnikov „svaki tren" što poput jantarne kapi u sebi zauvijek čuva „vrijeme za odluke i preodluke koje/ već sljedeći će trenut preokrenut".

I kad jednog dana u budućnosti, pomislio sam, kad u takvom jednom „svakom trenu" što nas čeka opet budem mogao preokrenuti pješčani sat i vratiti se da promijenim „sljedeći trenut" svijeta kakav je bio dok je još bilo odveć rano, kad u hrpici razbijenog stakla i sitnog pijeska budem tražio svoje zrnce, bit će to upravo taj trenutak, onda i ondje, moja unaprijed izgubljena bitka, moj Valmy.

Do tada, s ovog mjesta i od ovog časa, *odavde i od danas započinje nova epoha svjetske historije, i vi možete reći da ste bili prisutni.*

Anna

U grad sam stigao devetog dana, bila je srijeda poslijepodne kad sam kroz arkade velikog trijema izašao na Bahnhofsplatz. Kiša je odustala i mokrim su zidovima sumorno odjekivala zvona Svetog Bonifacija i zvonca nervoznih biciklista, kroz kolodvorsku zgradu dopirali su oštri zvižduci lokomotiva i željezničarskih pištaljki, trgom su škripali kotači tramvaja i trubile sirene blatnjavih automobila, udarala su granitnim kockama kopita policijskih konja, umorni koraci, sklopljeni kišobrani, sljepački štapovi i nečiji rasuti orasi, na širokom kolodvorskom trgu čuli su se svi zvukovi grada osim ljudskog glasa.

S rukama u džepovima i očima na tlu nijeme su se nežive prikaze sudarale poput velikih sivih mrava, bezglavo i bez glasa, i ja sam se sjetio da sam nekad negdje pročitao kako Rusi i ostali slavenski narodi svoje germanske susjede čudna i nerazumljiva jezika zovu Немцы, Niemcy, Nijemci, što doslovno znači „nijemi ljudi“, „ljudi bez glasa“. München je toga rujna bio grad nijemih utvara, grad ljudi bez glasa.

Imao sam samo jednu torbu i uputio sam se pješice, hotel Wagner nije bio daleko, svega petnaestak minuta šetnje, *oh, Amerikanac*, srdačno me na recepciji dočekao mršavi, uglađeni concierge gledajući moj pasoš, njegovo ime je Kaspar i bit će na svakoj usluzi koja mi bude trebala. Svi u hotelu, saznat ću kasnije, Kaspara su zvali Stari Kaspar, iako nije stvarno bio star, bio je negdje mojih godina, tečno je govorio engleski, služio se talijanskim i francuskim, bio je načitan, elokventan i vrlo razgovorljiv, mada ne i nametljiv.

Dein Deutsch ist großartig, komplimentirao mi je Stari Kaspar, vielen Dank, odgovorio sam, već neko vrijeme sam u Beču, zapravo i nisam Frederick Walter već Friedrich, moji su iz Austrije, iz Linza, djed je kao mlad emigrirao u Ameriku, još nakon austrijsko-pruskog bratoubilačkog rata, a otac mu se sa svojom obitelji pridružio kad je umrla baka, dvadesetak godina kasnije, strogo pazeći da se u kući u Pittsburghu uvijek govori njemački, i ne, nije indiskretan, indiskrecija je *moj* posao, nasmijao sam se, ja sam filmski snimatelj i novinar, Chicago Public Ledger, bečki ured, bit ću ovdje barem šest mjeseci i platio bih unaprijed, šest mjeseci?, iznenadio se Kaspar, da, odgovorio sam, što znači da će mi trebati zimska odjeća, pisaći stroj, papir i još neke sitnice, Kein Problem, gospodine, on će mi pomoći da pronađem sve što trebam.

Primaju li američke dolare?, pitao sam na kraju, a concierge se nasmijao, dolar je njemačka službena valuta, gospodine, osvrtao se oko sebe dok sam vadio novčanice, ali morat ću ga opreznije pokazivati, ovdje se glava gubi i za mnogo manje tog američkog papira, osim uličnih kriminalaca moje dolare očajnički traži i valutna inspekcija Državne porezne uprave, jer Vladi trenutačno samo za žito i ugljen treba pola milijarde zlatnih maraka. Službeni je pak tečaj bezvrijedne papirnate marke prije samo mjesec dana bio pet milijuna maraka za jedan dolar, a sada je već gotovo pedeset milijuna, dok na ulici mogu dobiti mnogo više, od sedamdeset milijuna do nekoliko mjeseci zatvora, nasmijao se, pa ako gospodin ima povjerenja, on će mi vrlo rado i vrlo diskretno pomoći, važno je samo da nikad ne mijenjam veće količine, nego samo onoliko koliko mi treba toga časa, jer već do navečer moj njemački novac neće vrijediti ni polovicu, a do sutra baš ništa.

Jesam li već bio u Münchenu?, neka sam onda dobrodošao, ovdje za nas ima posla, dobro je danas biti novinar u Münchenu, a još bolje američki novinar, Amerikancima je Njemačka obećana zemlja, Goldland, on osobno zna za slučaj jednog

studenta iz Bostona koji je, vjerovao ja ili ne, od novca što su mu roditelji poslali za knjige, hranu i džeparac kupio kuću u Berlinu, *kuću!*, pa kad gospodin bude poželio kupiti zimski kaput, šešir, ulaznice za operu ili ljetnikovac na jezeru u Herrschingu, on stoji na raspolaganju, a do tada će najbolje biti da novac i dragocjenosti pohranim u hotelskom sefu.

Umoran sam stigao samo skinuti cipele i srušiti se u krevet, putovanje je bilo iscrpljujuće i čvrsto sam spavao valjda cijelih dvanaest sati.

Sutradan rano ujutro doručkovao sam u hotelskom restoranu, u kutu galerije izabrao sam svoj stol, pa popričao kratko s Kasparom – danas je prekrasan dan, ne želim valjda propustiti glasovito bavarsko bablje ljeto – i promijenio nekoliko dolara, zbunjeno gledajući u novčanice od hiljadu maraka preštampane crvenom bojom, pa dotisnute s devet nula i pretvorene u banknote od milijardu maraka, Stari Kaspar se smijao, on zna da izgleda sumnjivo, ali to je autentična novčanica, jutros stigla, willkommen im Deutschen Reich, jedinu zemlju na svijetu u kojoj je palimpsest službena banknota. Ostavio sam mu onda pedeset dolara i kratki popis stvari koje će mi trebati, neka zadrži ostatak, ali to je ogroman novac, rekao je on, to je samo novac, nasmijao sam se, vrlo dobro, gospodine, kakav točno pisaći stroj?, najbolji, odgovorio sam, podigao šešir i izašao van.

Nakon pola sata lagane šetnje izbio sam na Odeonsplatz, trg je već vrio životom, mada bi točnije bilo reći kako je vrio preživljavanjem, ispunjen užurbanim muškarcima i ženama pod pohabanim šeširima i šeširićima, besposličarima, krijumčarima, špekulantima, prosjacima, bogaljima, posrnulim damama i davnom gospodom šupljih očiju i bez glasa, jedini ljudski glas koji se čuo bio je glas prodavača novina. Uzeo sam Münchner Neueste Nachrichten, osamsto hiljada maraka, rekao je kolporter i ja sam mu zbunjen pružio novu novčanicu,

milijun, rekao sam velikodušno, a on mi ju je bacio u lice, iz bujice psovki nisam razaznao je li mislio da je novčanica s doštampanim crvenim nulama krivotvorina ili samo odveć ohola i krupna da je usitni.

Stao sam pred veliku zgradu Bazara, južno krilo s Caféom Annast u prizemlju s jedne je strane izlazilo na Odeonsplatz, s druge je kolonadom i pivskom baštom ulazilo u kraljevski park Hofgarten, a s treće gledalo na Teatinsku crkvu svetog Kajetana i ložu Feldherrnhalle u dnu trga. Savršeno. Kao da je sarajevski Apelov kej i Ulicu Franje Josipa austrougarski urbanist projektirao samo da bi onoga dana prije desetak godina vozač prestolonasljednika Franza Ferdinanda baš tu, na raskršću, zbunjen zaustavio automobil – tako je meni izgledao južni paviljon Bazara s dva visoka kata, potkrovljem i otvorenim pogledom na Feldherrnhalle.

Ušao sam u kavanu Annast u prizemlju, prošao velikom prostorijom oslikanih zidova i kroz kolonadu izašao u ljetnu pivsku baštu, zapravo lipovu i orahovu šumu posijanu stotinama bijelih stolova s bijelim stolicama, koja je posuta točkicama sunca izgledala poput nekakvog impresionističkog platna, baš kao vjerna rekonstrukcija snovitog prizora na štafelaju pored kojega je sjedio muškarac orlovskog nosa i orlovskog oka, spretno u desnoj ruci vrteći dva kista. Pogledi su nam se susreli i pozdravio sam ga laganim naklonom glavom, slikar je uzvratio i ja sam sjeo za susjedni stol, gledao sam djecu što su se bosa igrala po Hofgartenu i prskala vodom iz fontane u dnu bašte, gotovo sam već popušio cijelu cigaretu kad se kod stola konačno stvorio mladi konobar.

On je zapravo natkonobar, zove se Karl i bit će mi na usluzi, rekao je ispričavajući se ako sam dugo čekao, jedan kolega je bolestan, a dvojicu su prekjučer pretukli komunisti, sigurno sam čuo za taj tragični događaj, jednog njegovog druga su ubili, svi su još potreseni, a mene, neka mu još jednom oprostim, zaista nije vidio ovdje daleko u bašti. Nisam čuo za taj događaj,

rekao sam, nisam odavde i prvi put sam u Münchenu, ja sam američki novinar i snimatelj, ah, Amerikanac!, onda mogu slobodno na engleskom, rekao je Karl, on je prije rata radio u jednom hotelu u Londonu i dosta dobro govori engleski, what would I like to order?

Nekoliko minuta kasnije do stola je stigla krupnija gospođa i donijela mi kavu s vrhnjem i cimetom, pa zajedno s porculanskom šalicom, neću se ljutiti?, zagonetno na stol spustila tanku knjigu. Tvrdih plavih korica, s grafičkom naljepnicom u gornjoj polovici korica, izgledala je poput onih kožnih uveza za račun što ih daju u boljim restoranima – ili još bolje, poput kakvog knjigovodstvenog sveska – sve dok nisam ugledao naslov *The Waste Land*.

Tako sam upoznao gospođu Annu.

Frau Anna Annast, vesela i srdačna žena, bila je vlasnica Caféa Annast, kojega su svi u gradu još uvijek zvali Tambosi, po Luigiju Tambosiju, sinu dvorskog podrumara koji ga je prije sto godina uredio na mjestu na kojemu je prvu talijansku kafeteriju još 1775. utemeljio Giuseppe Pietro Sardi iz Venecije, kao mjesto za okrepu aristokracije na konjičkim turnirima u Hofgartenu, tako da je ovo najstarija kavana u gradu, čula je Anna od Karla da sam novinar i govorila naučeni tekst, za dvije godine pripremit će veliki program za sto pedesetu godišnjicu Tambosija, ona se nada da ne smeta, naravno da ne, odgovorio sam i pozvao je da mi se pridruži.

Anna i Gustl – Gustl je njen muž, sad je u Beču ali upoznat ću ga sigurno, on je ovdje dosta poznat – kupili su ovaj Kaffeehaus prije dvije godine, tada se zvao Bauknecht am Hofgarten, ali svi su ga i dalje zvali Tambosi, ona je bila carica kavane, ali nije se libila poslova konobarice i čistačice, Café Annast bio je njeno domaćinstvo i njen dvorac, i uz novo ime željela mu je

dati stari sjaj, pružiti ljudima sklonište od ovoga zlog doba i mjesto za pamćenje boljih dana, tako je rekla.

A ovo je mjesto bogami vidjelo boljih dana, jesam li znao da je redovni gost kavane bio Ludwig I Bavarski, svakoga jutra Njegovo je Veličanstvo sa svitom šetalo Hofgartenom i dolazilo ovdje na kavu, Ludwigovo mjesto navodno je bilo tamo, ispod one velike stare lipe, zalazili su ovdje plemići i umjetnici, i veliki slikari, od Wilhelma von Kaulbacha i Wilhelma Lindenschmidta do njihovog dragog prijatelja Otta, glasno je pokazala na muškarca što je kraj susjednog stola sjedio ispred štafelaja, a on je još jednom uz smiješak klimnuo glavom. Otto je gradska slikarska zvijezda i njihov kućni umjetnik, dvorski slikar Hofgartena, nasmijala se gospođa Anna, sada radi sjedeći jer je prošle godine pao s balkona svoje kuće i sav se polomio, operirao ga je njihov dragi prijatelj, čuveni kirurg Albert Krecke, nakon čega se nesretnik dugo oporavljao u Kreckeovoj klinici u Nymphenburgu i još vidljivo šepa, morao sam svakako vidjeti njegovu samostalnu izložbu u Braklovom Kunsthausu, a njegova su dva platna i ove godine na velikoj ljetnoj izložbi Münchenske umjetničke zadruge u Staklenoj palači.

Zalazili su, međutim, u Tambosi i drugi veliki umjetnici, nastavila je, i veliki kompozitori, od Amadeusa Mozarta do Franza Lachnera, dirigenta dvorske glazbe, i veliki filozofi, od Friedricha Schellinga do Theodora Lessinga, koji je o Tambosiju čak i napisao pjesmu, *Za stolom bogova* se zove – „zu München im Hofgarten schlürft ich heut/ mit meinem 'Verhältnis', der Rosi,/ stillfreudig wie andre brave Leut/ meinen Mokka im Café Tambosi", izgovorila je Anna u dahu, „danas u Münchenu u Hofgartenu/ zajedno sa svojom 'vezom' Rosi,/ sretno kao drugi dobri ljudi/ pijuckam mokku u Caféu Tambosi".

O da, gospođa Anna bila je ljubiteljica poezije i književnosti, i sama je nešto pisala, za sebe i svoju dušu, već godinama, recimo, proganjala ju je priča o jednoj djevojci i jednom neumjerenom životu, ali kako pisati kad oko kavane ima toliko posla, i

kako pisati o neumjerenom životu u vremenima u kojima nema ni života, a kamoli mjere? Jednog dana, kad sve ovo prođe, sjest će i napisati taj roman, a do tada, kad smo već kod književnosti, neka mi ispriča kako su pored velikih umjetničkih i umnih glava sjedili ovdje i važne razgovore vodili i veliki pisci, Henrik Ibsen znao je dolaziti u Tambosi dok je živio u Münchenu – kažu da je, prije nego što je preselio u Maximilianstraße i otkrio tamo kazališnu kavanu, upravo ovdje ustanovio svoj ritual ispijanja konjaka i pola piva – pa na koncu i ovaj mladi pjesnik, rekla je Anna pokazujući *Pustu zemlju* na stolu.

Taj pjesnik, Thomas Stearns Eliot, on je Amerikanac, iako živi u Engleskoj, a Oberkellner Karl kaže da sam ja američki novinar, pa je Annu zanimalo znam li slučajno za njega, naravno da znam, rekao sam, znam zapravo sve o njemu, oh, zaista?, pljesnula je rukama, „da usudim se nemir/ unijeti u svemir?/ zaista, vrijeme je u svakome trenu/ za odluke i preodluke koje/ već sljedeći će trenut preokrenut“, sada sam ja počeo recitirati, to je iz jedne mladenačke pjesme Thomasa Eliota, koji je, kad smo već kod pjesnika i kavana, svoj život dijelio žličicom za kavu: „Ja ih odavno sve već znadem, sve ih znam,/ znam večeri, znam jutra i znam svaki dan,/ svoj život izmjerih na žličice kavene;/ znam glasove što, pod glazbom iz sobe udaljene,/ zamru u zraku naglo s tonom umornim,/ pa kako onda da se usudim?“

Pa divno, vi poznajete gospodina Eliota!, uzviknula je gospođa Anna, ne, ne poznajem gospodina, rekao sam, znam dobro njegovu poeziju, mada *West Land* još nisam vidio.

Waste Land, ispravila me obzirno, ali nije čudo da je još nisam vidio, to mu je nova knjiga, u stvari poema, a htjela mi je pokazati zbog ovoga, otvorila je *Pustu zemlju* na stolu i uživajući u mojoj zbunjenoj znatiželji započela na iznenađujuće dobrom engleskom čitati početak poeme, pa nakon stihova „… we stopped in the colonnade,/ and went on in sunlight, into the Hofgarten“, ponovo oduševljeno pljesnula rukama, dovršivši napamet, „and drank coffee, and talked for an hour!“